

אמא כמוך

“האישה היהודייה החדשה” שנולדה בשואה נכנסה לעולם שהיה בנוי לגברים • היא פרנסה את ילדיה ולפעמים אף הצילה את חייהם • כיצד אותה אמא עיצבה את חייהן של האימהות כיום?

הזיכרון החד ביותר שיש לי מסבתי תמה, שוררת שואה והאישה שגידלה אותי, הוא הלפיתה החזקה בידי כשהי לכוני יחד לקונדיטוריה סמוך לביתה בחיפה כדי לקנות עוגה. סבתא הירקה את כף ידה הגדולה והחמה סביב זאת הילדותית שלי. כף יד רכה שידעה מסעות רגליים ארוכים ביערות הברזיים של אירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה, יחד עם אחותה הקטנה בת ה-5. אחיות יד שהביעה יותר מכל דבר אחר פחה. סבתי חששה כל חייה מאובדן נוסף.

32 שנים אחרי שהלכה סבתא תמר לעולמה, נולד בני איתמה אחיות היד החרדתית שלה חזרה אלי בהבזק מהיר בפעמים הראשונות שאיתמר ואני הלכנו ברחוב. יכול להיות שסבתא העבירה לי חרדות שליטה בניגוד לרצונה בשואה? איך ממרחק של ארבעה עשורים היא הורשה לי את הלפיתה בידו של בני הקטן, שנקרא על שמה?

אותה מחיצת יד של בני גרמה לי להבין שפחדים, חסמים וחרדות שנוצרו בתקופת השואה, עברו מדור לדור לא רק על ידי סיפורים, עדויות ומסמכים אלא גם בתנועות ובמחונות גופניות. התחלתי לחקור ב"יד ושם" באיזה אופן האימהות של היום מושי פעות מהאימהות היהודיות בתקופת השואה, ואיך שינו האירועים ההיסטוריים את רפואי האימהות בגטאות.

מחקרי שואה מתבססים לרוב על עדויות כתובות ומוקלטות, אבל רצייתי לקרוא יומנים שכתבו אימהות בתוך הגטאות. מעבר לקסם שקיים במסמך מקור שחי ונשם את אירועי התקופה, למוח האנושי יש נטייה לשכוח דברים רדך מסך הזמן. הכתיבה שלהן היתה נמהרת. כמו דיבור. הן תיעדו את האירועים שהתרחשו בגטו, רובן הבינו שחייהן לא בטוחים והשתמשו ביומן כפסיכולוג. הן שפכו לתוכו את הפחדים, את החרדות, וכן הן הבינו היטב שאולי גופן ורוחן לא יישארו בעולם, אבל מילותיהן ומחשבותיהן יתועדו לעד. יישאר להן קיום. את הנוכחות הזאת רצייתי להחזיר להן. היתה רק בעיה אחת – רוב היומנים נכתבו בידי, ואני לא דיברתי את השפה.

במשך שלוש שנים למדתי יידיש באוניברסיטת תל אביב, מס' פיק טוב כדי להצליח לקרוא את היומנים. הנשים הללו סללו לי ולחברותיי את הדרך לחיינו כיום. הן התוו את האימהות שלנו, את חסינו עם בני זוגנו ואת העזבה שאנחנו נשים עוברות שמג'נגלות בין בית, אימהות, זוגיות, משפחה וקריירה.

הנשים הללו התוו את האימהות שלנו. נשים ונערות ליד משאבת המים בכיכר העיר, גטו נוסטינין

שיאיר את עולמם החיצוני. הן הוכיחו שלפני הכל, אישה היא אמא. אימהות החלו להתעניין בעולמם הרגשי של הילדים ולשוחח עימם. תוואי החינוך התרכז בדאגה מפני פעולות מסכנות חיים: ילדים שעברו תהליך התבגרות מואץ בעקבות המאורעות, החלו להבריח אוכל לתוך הגטו או לסחור בו. אימהות לקחו על עצמן למנוע מילדיהן לסכן את חייהם גם במחיר שבו מנעו מעצמן אוכל ונתנו אותם לילדיהן, העיקר שלא ימותו.

השינוי ביחסי אימהות וילדים ניכר דרך היומנים. לפני המלחמה קיים מכון יווא (המכון המדעי היהודי) תחרות נושאת פרס כספי של כתיבת אוטוביוגרפיות של בני נוער בפולין. הנוער היהודי תיאר את חיי המשפחה היהודית כך שהאב והמסורת היהודית נמצאים במרכז. הילדים הרגישו זנוחים ולא חשובים. לא כך מצ' טיירים הדברים מבעד ליומני נערות ונערים בתקופת המלחמה. הילד עבר להיות במרכז, הוא מרגיש קיים ונוכח, אמו מתעניינת בו ודואגת לשלומו. הם משוחחים. הוא מרגיש נאהב.

את לא יכולה להיות אמא ולקרוא על חייהן של האימהות הללו ללא רגש. עכשיו אני מתכתבת איתן, בשפתן, ומפרסמת ספר שהוא הומאז' לאימהותן. ספר שמגדיר אותן. "הפיה האמתית" (הוצאת סיגליות) יתפרסם החודש ביידיש ובעברית, ורוקם את התהוותה של אהבת אם לבתה הקטנה. משום שהאימהות הללו לימדו אותי איך להיות אמא, שמעניקה לילדיה את התחושה שהם שמורים ומוגנים. ●

ד"ר מאיה גז היא מרצה במכללת הדסה בירושלים ועמיתת מחקר ביד ושם. מחקרה "אימהות במשבר: שינוי דפוסי אימהות בשואה" נערך במכון המחקר הבינלאומי של יד ושם בתמיכת הקרן ע"ש זיגמונד (זאול) וזיסל (זופיה) זיגלמן ז"ל

להתעלם ממנו. הנאצים הוציאו חוק שאוסר להעסיק גברים יהודים וציוו לסגור עסקים יהודיים. נשים לקחו לעצמן שני תפקידים חדשים: הן היו צריכות לצאת לעבוד ולהכניס כסף הביתה, וגם לטפל באגו הפגוע של הגבר במשפחה.

לכאורה, הנאצים לא בחלו בהשמדת נשים וגברים כל עוד היו יהודים. במציאות, הנאצים הבינו שהיהדות עוברת לילד דרך האישה ולא דרך הגב. הם הבינו שמי שמכשיר את הדרך היהודי הבא הן נשים. ייתכן שזאת הסיבה שבגללה יותר נשים וילדים יהודים נרצחו באושוויץ-בירקנאו מאשר גברים.

עולם חומל יותר

"האישה היהודייה החדשה" שנולדה בשואה נכנסה ללא תכ' נון מוקדם לעולם שבנוי עבור גברים. בכל זאת היא מצאה בתוך עצמה יכולות ותעצומות נפש, שאפילו היא לא ידעה שקיימות בתוכה. בגטאות היא עבדה עבודה פיזית וכשחזרה לדירה, שבה גרו חמש משפחות בבניין שבו התגוררו יותר ממאה אנשים, ניי סתה להכין למשפחתה "תפריט" יצירתי שכלל קציצות מקליפות תפוחי אדמה וסלק, פשטידת בשר מירקות שאספה ומגוון מרקים שעשויים בעיקר ממים. זו היתה דרכה להראות אהבה ודאגה. הגטאות מוקמו באזורים העניים של הערים והכילו כמות אני שים אדירה על שטח מצומצם. מערכות החשמל, הביוב והמים לא עמדו בעומס והטינופת כיסתה על הכל. היו אימהות שהתייאשו, שכבר רעבות בזוהמה עם ילדיהן עד מותם. היו אימהות שלא הסי כימו לוותר על החיים. הן הבינו שתפקיד האם אינו טכני בלבד וכולל חינוך ובישול לילדים. ההבנה שילדיהן עלולים להילקח מהן, עלולים למות, גרמה להבשלה של רבדים נפשיים עמוקים באימהות היהודית. נשים ניסו ליצור עבור ילדיהן עולם פנימי

לטפל באגו הגברי

חיי נשים וגברים יהודים לפני השואה נראו אחרת מהחיים שא' נחנו מכירים מהיומנים שלנו. הגבר היה ראש המשפחה, אחראי לפרנסתה, קבע את החוקים ושר לאשתו כיום שיש את מזמור "אשת חיל". באחריות האישה היו שלוש משימות: לבשל, לנקות ולחנך את הילדים. מעשית, ערב מלחמת העולם השנייה, הדברים לא בדיוק עבדו כך. המהפכה המודרנית השפיעה על המשפחה היהודית האירופית ועל הסטטוס של האישה והאם היהודייה. באופן טבעי, עוד לפני המלחמה, נשים היו חשופות יותר מגברים לעולם מחוץ לקהילה היהודית, כשהיו בקשר עם בעלי דוכנים בשוק, חברות ומורות בבית הספר של הילדים.

הקשר עם העולם הלא-יהודי הפך את הנשים היהודיות לחיישן הראשון לאנטישמיות. פתאום ילדיהן התלוננו על התנכלויות מצד חברים ומורים. פתאום הן שמו לב ליחס שונה מצד שכנותיהן, וספגו מבטים והערות בזמן שטיילו ברחובות השכונה. החל משנת 1936 התחולל מהפך מגדרי שכבר לא ניתן היה

לפני המלחמה קיים המכון המדעי היהודי תחרות כתיבת אוטוביוגרפיות של בני נוער בפולין. הם הרגישו זנוחים ולא חשובים. לא כך מצטיירים הדברים מבעד ליומני צעירים בתקופת המלחמה, אלא להפך